

בגדר חיוב הבעל במזונות אשתו

א. כתב הרמב"ם¹ "כשנושא אדם אשה בין בתולה בין בעולה בין גדולה בין קטנה אחת בת ישראל ואחת הגיורת או המשוחררת יתחייב לה בעשרה דברים ויזכה בארבעה דברים. והעשרה שלשה מהן מן התורה ואלו הן שארה כסותה ועונתה, שארה אלו מזונותיה, כסותה כמשמעה, עונתה לבא עליה כדרך כל הארץ" ומבואר בדבריו שחיוב הבעל במזונות אשתו הוא מן התורה².

ובהמשך דבריו³ כתב הרמב"ם "ועוד תקנו חכמים שיהיו מעשה ידי האשה כנגד מזונותיה, ופדינה כנגד אכילת פירות נכסיה, וקבורתה כנגד ירושתו לכתובתה, לפיכך אם אמרה האשה איני ניזונת ואיני עושה שומעין לה ואין כופין אותה, אבל אם אמר הבעל איני זנך ואיני נוטל כלום ממעשה ידיך אין שומעין לו שמא לא יספיק לה מעשה ידיה במזונותיה, ומפני תקנה זו יחשבו המזונות מתנאי הכתובה."

יש לעיין בגדרו של חיוב הבעל במזונות אשתו ולברר את מהותו, אם חיוב הבעל במזונות אשתו הרי הוא ככל חוב רגיל בין אדם לחברו או שחיוב הבעל במזונות אשתו אינו כשאר חוב והרי הוא חיוב מיוחד מדיני האישות התלוי בגדרי האישות ומצבה.

הלכות מרובות בחובת המזונות ופרטי דינים רבים תלויים בהבנת גדר חיוב הבעל במזונות. לצורך ביאורם אפנה תחילה לבאר ולהוכיח גדרו של חיוב מזונות שאינו כחוב ממון גרידא ולאחר מכן איישוב קצת דינים מחודשים המתילדים מהבנה זו.

ב. אחד הדינים המחודשים בחובת המזונות ובזכות מעשה ידיים שתקנו תחת מזונותיה הוא הדין שיכולה האשה לומר איני ניזונת ואיני עושה ויש לבאר את משמעותו של דין זה האם הוא שייך לגדרי מחילה או ויתור על תקנת חכמים לטובתה או שהוא דין מחודש בהלכות מזונות.

והנה כתב הרמ"א⁴ "יש אומרים דכל אשה האומרת איני ניזונת ואיני עושה, נתבטלה התקנה, ואינה יכולה לחזור בה ולומר אני ניזונת ואני עושה ויש חולקים"⁵ ומחלוקת זו נפתחת בראשונים בין שיטת הרא"ה לשיטת בעלי התוספות. דעת הרא"ה שאין האשה יכולה לחזור בה מאמירת איני ניזונת ואיני עושה וכפי שהביא בשמו הר"ן⁵ וז"ל "וכתב

¹ בפרק י"ב מהלכות אישות הלכה א' וב'

² עיין במאמרו של הרב הגאון ר' אלעד כהן שליט"א שהרחיב בטוב טעם לבאר את שיטות הראשונים בחיוב מזונות. וראה עוד במכילתא דרבי ישמעאל מסכתא דנזיקין פרשה א' וג' ובמכילתא דרשב"י פרק כ"א פסוקים ט' וי' ובפירוש הרמב"ן שם.

עוד האריך לבאר שם את שיטות האחרונים בשני גדרי חיוב כתובה מצד האישות ומצד תנאי כתובה ועיקר החידוש במאמר זה הוא לבאר את שורש שני החיובים, ולבאר לפי זה כמה הלכתא גבירתא בהלכות מזונות.

³ שם הלכה ד'

⁴ אבן העזר סימן ס"ט סעיף ד'

⁵ כתובות כ"ג: בדפי הרי"ף.

הרא"ה ז"ל דכל שאמרה איני ניזונית ואיני עושה מיד נתבטלה תקנתה ושוב אינה יכולה לומר ניזונת אני ועושה שאינו בדין שיהא הרשות בידה לשנות הדבר כל פעם כמו שתרצה שאם כן כשלא תמצא מלאכה תרצה להיות ניזונת וכשתמצא תאמר איני ניזונת ולקתה מדת הדין אלא ודאי מיד שאמרה אי אפשי בתקנת חכמים הפסידה ושוב אין לה מזונות" ודעת התוס' ⁶ ורבינו ירוחם ⁷ שיכולה האשה לחזור בה מאמירה זו.

מבואר בדברי הרא"ה כי טעמו של דין זה שאין האשה יכולה לחזור בה מאמירת איני ניזונת ואיני עושה, נובע מכך שאם דבר זה יהיה תלוי ברצון האשה נמצא שיפסיד הבעל מעשי ידיה, משום שכאשר היא תרוויח כדי סיפוק צרכיה ויותר, תקח לעצמה את מעשי ידיה ואילו כאשר לא תמצא די סיפוקה ממעשי ידיה יצטרך הבעל לפרנסה ומשום כך לוקה מידת הדין. אולם קשה להבין את יסוד שיטתו וכי מפני שמידת הדין לוקה אין משמעות לחזרתה מאמירת איני ניזונת וכי קנס הוא שקנסו חכמים על האשה משום שאמרה איני ניזונת. הלא עתה נוח לה בתקנת חכמים ואם כן מפני מה אינה יכולה לחזור בה, והיכן מצינו רמז בדברי הגמרא שכך הייתה תקנת חז"ל שאמירה זו תקפה רק פעם אחת וצ"ע.

כמו כן יש לעיין בשיטת הרא"ה מה יהיה הדין באשה האומרת איני ניזונת ואיני עושה לזמן מסוים, האם בכי האי גוונא מועילה אמירתה לזמן ולאחר הזמן שוב הרי היא ניזונת ועושה או שגם במקרה זה יאמר הרא"ה שאין בכוח האשה לומר זאת ⁸. ובבית שמואל ⁹ למד בשיטת הרא"ה שאף באומרת איני ניזונת לזמן קצוב נתבטלה התקנה.

ויש שרצו לבאר את יסוד המחלוקת בין הרא"ה ובין רבינו ירוחם בגדרי חובת המזונות ולתלותה בשאלה היסודית האם חובת המזונות היא חובה תמידית שהתחייב בה הבעל בעת הנישואין או שהיא חובה המתחדשת מחמת האישות המתקיימת ביניהם, שלדעת הרא"ה חובת המזונות התחייב בה הבעל בנישואיו ואם פקע החיוב שוב אינו חייב, אולם לדעת רבינו ירוחם, חובת המזונות נובעת ממצב האישות הקיים ביניהם ואם כן גם אם פקע חובת המזונות לזמן מכל מקום הרי יש כאן סיבה לחדש חיוב זה.

הבנה זו בביאור מחלוקתם נראית בדברי הריטב"א (כתובות נ"ח:) שכתב "דעת התוס' שאע"פ שאמרה האשה בב"ד איני ניזונית ואיני עושה הרשות בידה לחזור בה כשתרצה דמזונות דכל יומא חוב הוא באנפי נפשה" ולפי זה מחלוקת הרא"ה ורבינו ירוחם תלויה בגדר חיוב מזונות אם הינו חיוב ממושך משעת הנישואין או חיוב המתחדש תמיד.

⁶ בבא בתרא מ"ט: ד"ה כדרב כהנא (ועיי"ש בהגהות הגר"א) וראה תוס' כתובות מ"ז: ד"ה זימנין

⁷ נתיב כ"ג ח"ה הובא בבית יוסף סימן פ' אות ט"ו

⁸ במחנה אפרים סימן ד' מהלכות מכירה דבר שלא בא לעולם, נראה כי באמירה לזמן קצוב שאינה ניזונת ואינה עושה בוודאי שאינה יכולה לחזור בה שפקע חיוב הבעל. ועיין במה שהאריך בספר דברי יוסף בעניין זה.

⁹ ס"ק ג'

אולם הסבר זה לכאורה אינו נראה מלשון הרא"ה שמפרש הטעם שלא מועלת חזרת האשה 'שאינו בדין שיהא הרשות בידה לשנות' ולפי הסבר זה הרי כיוון שאמרה איני ניזונת שוב לא שייך כאן חיוב מזונות כלל שהרי מניין לחיוב זה להתחדש וכיוון שפקע שוב אינו חוזר ולא מטעם שאין ראוי שיהא בידה לשנות. וצ"ב.

ג. בספר פני יהושע¹⁰ הקשה לשיטת רבינו ירוחם וחבריו שמועיל חזרה מאמירת איני ניזונת, קושיה עצומה מגמרא מפורשת שבאר רב פפא את טעמו של שמואל הסובר שאין פוסקין מזונות לאשת איש שהלך בעלה למדינת הים, שזהו משום חשש שאמר לה בעלה צאי מעשי ידיך במזונותיך ולכאורה לשיטות שמועיל חזרת האשה מאמירת איני ניזונת הרי יכולה לחזור בה מהסכמתה זו ואם כן ניתן לתת לה מזונות ומכאן ראייה כשיטת הרא"ה.

באבני מילואים¹¹ יישב קושיה זו באמצעות הבחנה בין אמירת איני ניזונת ובין אמירת הבעל צאי מעשה ידיך במזונותיך, שבאמירת איני ניזונת הטעם שמועילה אמירה זו הוא מדין אי אפשי בתקנת חכמים ומזה מועיל חזרה שעכשיו נוח לה בתקנת חכמים וממילא חיוב המזונות המתחדש בכל יום חוזר ומחייב, מה שאין כן באמירת הבעל צאי מעשה ידיך במזונותיך שהוא מדין מחילת האשה ואין יכולה לחזור בה ממחילתה ככל מחילה שלא מועילה חזרה ממנה.

ודבריו לכאורה צריכים ביאור שהרי אם ננקוט שחיוב המזונות מתחדש בכל יום אין האשה צריכה לחזור בה ממחילתה אלא די לה בכך שלא תמחל עוד וכיצד אפשר לומר שמועיל מחילתה על חוב שאינו קיים עכשיו שהרי חיוב המזונות מתחדש בכל יום ולא תועיל הפסקת מחילתה לחזור שוב ולחייב את בעלה בחוב המתחדש בכל יום. וצריך ביאור.

ד. כדי להבין גדר חיוב המזונות ביתר עמקות נפנה לעיין בשיטת הרמב"ם שכתב¹² וז"ל "מי שהלך למדינה אחרת ובאה אשתו לבית דין לתבוע מזונות, שלשה חדשים הראשונים מיום הליכתו אין פוסקין לה בהן מזונות, חזקה היא שאין אדם מניח ביתו ריקן, מכאן ואילך פוסקין לה מזונות, ואם היו לו נכסים בית דין יורדין לנכסיו ומוכרין למזונותיה, ואין מחשבין עמה על מעשה ידיה עד שיבוא בעלה אם מצא שעשת הרי אלו שלו. וכן אם לא עמדה בדין אלא מכרה לעצמה למזונות מכרה קיים ואינה צריכה הכרזה ולא שבועה עד שיבוא בעלה ויטעון או עד שתבוא לגבות כתובתה אחר מותו מגלגלין עליה שלא מכרה אלא למזונות שהיא צריכה להן." ובהגהות מיימוניות שם ציין לדברי הטור שכתב¹³ "וא"א ז"ל כתב שאין ב"ד פוסקים לה עד שידקדקו אם לא יספיקו לה מעשה ידיה דכשנפרעין מנכסיו של אדם שלא בפניו ראוי הוא שיהפכו

¹⁰ כתובות ק"ז. ועי"ש נ"ח.

¹¹ סימן ס"ט ס"ק א'

¹² בפרק י"ב מהלכות אישות הלכה ט"ז

¹³ בסימן ע'

בזכותו עכ"ל" ומקור הדברים בדברי הרא"ש¹⁴ שתמה מאוד על פסיקת הרמב"ם

שאין מחשבין עם האשה על מעשה ידיה ומפני מה אין אומרים לאשה להתפרנס ממעשה ידיה ולא לרדת לנכסי בעלה וכן תמה בר"ן¹⁵ וז"ל "ואף על פי שדעת אבות העולם כך דברי תימה הם שכיון שהיא חייבת במעשה ידיה לבעל או ליורשין למה לא יחשבו ב"ד עליו כשיחשבו לה מזונות" וצריך ליישב את שיטת הרמב"ם בזה.

ה. בבואנו להתבונן בדין המחודש שאין מחשבין עם האשה על מעשה ידיה ותמיהת הרא"ש והר"ן על דבר זה, נפנה להכרעת הרמ"א בזה ונראה כי סתר משנתו בדין זה. בסימן ע' סעיף ה' העתיק השולחן ערוך דברי הרמב"ם שאין מחשבין עמה על מעשה ידיה ולא השיג רבינו הרמ"א דבר על השולחן ערוך, אולם בסעיף י' כתב הרמ"א וז"ל "טען ואמר היה לה להוציא מעשה ידיה במזונותיה, אם לותה בלא ב"ד, והיא בעלת מלאכה שמעשה ידיה מספיקין לה לדברים גדולים, אף על פי שאין מספיקין לדברים קטנים, טענתו טענה; אבל אם פסקו לה ב"ד, צריכין שיספיקו מעשה ידיה לכל דבר" ומבואר שכשבית דין פוסקין לה מזונות מחשבין מעשה ידיה וזה כשיטת הרא"ש ולא כהרמב"ם.

וכן תמה החלקת מחוקק שם (ס"ק מ') " גם זה דעת הרא"ש כשהב"ד פוסקין לה מזונות מדקדקין על מעשה ידיה ואין פוסקין לה מזונות רק מה שצריכה יתר על מ"י אבל לעיל בסעי' ה' העתיק דברי הרמב"ם שאין מחשבין עמה על מעשה ידיה וכתב הר"ן שכן הסכימו הרמב"ן והרשב"א ושכן דעת הרי"ף בתשובה ועיין בר"ן שהאריך בזה ושכתב שיש להם ראייה בגמרא ושיש לדחו' הראייה וסיים אף ע"פ שהדברים מראין כן אין לנו כח לחלוק על אבות העולם והתימה על הרב מהרמ"א שהעתיק כאן דברי הרא"ש כאלו אין חולק עליו" וצ"ע.

ו. אשר יראה ליישב שיטת הרמב"ם והראשונים בחיוב מזונות הוא על פי מה שייסדנו הרמב"ם בפרק ה' מהלכות שמיטה ויובל הלכה י"ד "אין בית דין פוסקין לאשה פירות שביעית, מפני שזה כמשלם חוב מפירות שביעית, אבל ניזונת היא משל בעלה." ומבואר שישנו איסור בשביעית לשלם מזונות האשה מפירות שביעית משום שהרי הוא כמשלם חוב¹⁶ אולם דין זה אינו אלא כאשר בית דין פוסקין את המזונות לאשה אבל כאשר היא ניזונת משל בעלה אין איסור שתאכל מפירות שביעית. ומקור דין זה שנוי בתוספתא¹⁷ ומובא בירושלמי¹⁸ ונמצאנו למדים שישנם בחיוב הבעל במזונות אשתו שני אופנים, אופן אחד כחוב שאסור לשלמו מפירות שביעית ואופן שני אכילה משל בעל שאינו בגדר חוב

¹⁴ פרק י"ג סימן ה'

¹⁵ כתובות ס"ב: מדפי הרי"ף

¹⁶ ובחזון איש הלכות שביעית סימן י"ג אות כ"ו כתב שאינו משום איסור סחורה אלא משום השתמשות בפירות שלא כדרך הנאתן.

¹⁷ שביעית פרק ה' הלכה כ"ב

¹⁸ מעשרות ג' א' (לגבי דין מקח כקובע למעשר בבני ביתו), כתובות ז' א', כתובות י"ג א'.

ואף שמשמעות רהיטת הירושלמי הוא שכל ברייתא זו אזלא בשיטת הסובר שחיוב מזונות אינן מן התורה אבל אם חיוב מזונות מן התורה אסור לאשה לאכול מזונות מדמי שביעית אף מבעלה, כבר הגיה רבינו הגר"א את גירסת הירושלמי¹⁹ שלמאן דאמר חיוב מזונות מדרבנן מותר בכל גוונא לתת מזונות לאשה מפירות שביעית ואפילו למ"ד חיוב מזונות מן התורה ישנו חילוק בין פסיקת בי"ד את מזונותיה לבין אכילתה מבעלה.

נמצא שיסוד הדברים בהבנת גדר חיוב המזונות הוא שישנם שתי צורות ושני אופנים של חיוב מזונות, האחד חיוב מזונות שמתחייב הבעל לאשתו בחיי הנישואין המשותפים שלהם וחיוב זה אינו כחוב ממון אלא חיוב אכילתה יחד עמו²⁰ בביתו והוא מחמת האישות וגדרו כגדרי שיעבוד האישות²¹ אולם פסיקת בית דין של חיוב מזונות הרי היא כשאר חובות ומכניסה את אופן חיוב המזונות לחוב ממוני של הבעל כלפי האשה²².

הביאור בחלוקה זו מובן מאוד שהרי בשעת פנייתו של האשה לבית הדין ישנה הפיכה של המזונות לעניין ממוני וכך הוא היחס אל חובת המזונות כאל חוב ולא כאל מזונות הבאים מהבעל לאשה כחלק מחיי האישות ביניהם.

לפי זה ניתן להבין היטב מפני מה כתב הרמב"ם שאין מחשבין עם מעשה ידי האשה. אשה שפונה אל בית דין לרדת לנכסי בעלה הרי היא מעוניינת להמשיך ולקבל את מזונותיה שהיו לה כמו לפני עזיבת הבעל. איש ואשה הדרים יחד בחיי אישות תקינים אין בהתנהלותם ירידה לפרטים וחשוב מעשה ידיה אלא אכילת המזונות היא חלק מחיי האישות ביניהם²³. אמירת

¹⁹ שנות אליהו מעשרות פרק ג' משנה א' ובזה מיושב קושיית הפאת השולחן שם אות נ"ט, וזה שלא כדברי החזון איש שביעית סימן י"ג אות כ"ז שהגיה להיפך וכן למד הגאון ר' חיים קנייבסקי שליט"א בדרך אמונה שם בדעת הגר"א ולא כפי שנמצא בגירסת הגר"א לפנינו בשנות אליהו שם. ועיין בשו"ת יביע אומר אבן העזר חלק ג' סימן ט"ו אות י"ג שהאריך לבאר אל נכון את שיטת הרמב"ם בזה כגירסת הגר"א ועי"ש עוד כמה ידיעות נכבדות בחילוקי חובת מזונות מן התורה או מדרבנן ויש בזה אריכות דברים ואין כאן מקום.

²⁰ ראה סימן ע' סעיף א' שחיוב המזונות הוא אוכלת ושותה ממה שהוא אוכל ושותה וכשאינה אוכלת עמו חייב להאכילה כדרך שהייתה נוהגת בבית אביה. ושם סעיף ב' שמחויב לאכול עמה בליל שבת ובשאר השבוע כתב הרמ"א רק כשקבלה מרצונה.

²¹ וכן מוכח משיטת רבינו אליהו בתוס' כתובות ס"ג. ד"ה באומר איני זן ואיני מפרנס ואינו מחמת חיובו בנוסח זה בכתובה אלא שהוא גילוי על אופן חיוב זה ואף לר"ת שסובר שאין מחוייב להשכיר עצמו הרי חייב לעבוד בשדהו וכלשון החזון איש בבא קמא סימן כ"ג אות כ"ח ועיין בדבריו בהלכות כתובות סימן ס"ח. ועיין עוד בשער המשפט סימן צ"ז ס"ק ג' שלא למד כך במחלוקת רבינו אליהו ורבינו תם וסובר שאין בי"ד כופין על זה.

²² עיין לעיל במאמרו של הרה"ג ר' אלעד כהן שליט"א שהביא לשני טעמים לחיוב מזונות בנשואה ונפק"מ בזה בשיטת האבני מילואים והגאון ר' יצחק אלחנן ספקטור זצ"ל וכן במה שכתב לחלק בין חובת מזונות אלמנה לקמן סימן צ"ג עי"ש ועיין בירושלמי כתובות ריש פרק י"א הלכה א' שמנו כמה חילוקי דינים בין מזונות אלמנה למזונות אשת איש ועוד חילוקים נשנו בשולחן ערוך שם לגבי שיעור המזונות הנמכרים שמביאים לאלמנה כסף לשלושים יום. ובירושלמי שם נראה שהחילוק שייך למה שאלמנה אינה עושה דברים של ייחוד ליתומים וכן כתוב שם שאלמנה יכולה לומר איני ניזונת מה שאין כן אשת איש והוא מחוור מאוד לפי מה שביארנו ואכמ"ל.

²³ וכעין מה ששמעתי ממו"ר הגאון ר' הלל זאקס זצ"ל שעניין הייחוד הוא אכילתם של החתן והכלה יחד במקום מוצנע שזה כניסה לחיי אישות.

איני ניזונת ואיני עושה או צאי מעשה ידייך במזונותייך, איננה אמירה של ויתור או מחילה על חוב, אלא היא העמדת מערכת היחס של חיי האישות תוך ניתוק התלות ההדדית בין הבעל

לאשה בתקנת מזונות ומעשי ידיים²⁴. אשה האומרת איני ניזונת ואיני עושה או בעל האומר צאי מעשה ידייך במזונותייך, הרי הם מעמידים את מתכונת היחסים ביניהם באופן אחר. כל עוד לא אמרו כך האיש או האשה אלא שבעלה אינו נמצא כאן כדי לשלם מזונותיה, הרי אופן גביית המזונות נעשה כאותו האופן בו מתקיימים חייהם תמיד, ללא מחשבין עמה על מעשה ידיה²⁵.

לפי הבנה זו נראה ליישב באופן נפלא את קושית החלקת מחוקק מסתירת דברי הרמ"א בין סעיף ה' לסעיף י'. בסעיף ה' הביא השולחן ערוך מצב שבו הבעל עזב את המקום והאשה פונה לבית דין ובזה נאמר הכלל שאין מחשבין עם האשה, אולם בסעיף י' מדובר על איש ואשה המתעצמים בבית דין ובאים לחשב על הוצאותיה בעבר או מה שלווה ואכלה, מצב זה הרי הוא כדיני חוב הרגילים שאין לרדת לנכסים ללא בדיקה של החוב ויש לחשב כמה הרוויחה ממעשה ידיה ביחס לגביית מזונותיה.

ז. לפי הבנה זו של הגדרת חיוב מזונות ומשמעות אמירת איני ניזונת ואיני עושה וצאי מעשה ידייך במזונותייך, נראה לבאר היטב את שיטת הרא"ה שאין האשה יכולה לחזור בה מאמירתה איני ניזונת ואיני עושה. כפי שראינו בחידושי הריטב"א וכן מוכח בכמה דוכתין²⁶ הרי חוב המזונות מחמת האישות הרי הוא כחוב המתחדש בכל יום,

²⁴ נראה ליישב לפי זה גם את דברי הרמב"ם בפרק ו' מהלכות ערכין וחרמים הלכה כ"ח שכתב "אמר לה יקדשו ידיך לעושיהן הואיל והן משועבדין לו הרי כל מעשה ידיה קדש" ותמה עליו הר"ן הובא בכסף משנה שם שהרי מבואר בגמרא כתובות נ"ח שכל דין זה שייך רק למ"ד שהבעל יכול לכופ את אשתו על מעשה ידיה ואין יכולה לומר לו איני ניזונת, אבל אם מועיל איני ניזונת אם כן אין ידיה שלו ואינו יכול להקדישם. ונראה שהרמב"ם סובר שכל שלא אמרה איני ניזונת ואיני עושה לא שייך לדון מצב זה שאינו כמחילה גרידא אלא הרי הוא כהגדרה מחדש של היחסי הממון בין הבעל לאשה בתוך מערכת חיי האישות וכל שלא אמרה כך הרי ידיה ברשותו להקדישם. עי"ש היטב.

²⁵ ראה בחזון איש הלכות כתובות סימן ס"ח אות ג' שהלך בדרך אחרת לבאר ענין זה וכתב 'ואין ב"ד מטריחין לברר הדבר ואם מצריכין לה לברר פעמים שאין בידה לברר ותגוע ברעב והלכך הכי תקנת מזונות שאין מגלגלין עמה בספיקות' עי"ש בדבריו ודוחק.

²⁶ ראה בפד"ר א' פס"ד בעמ' 333 מהגר"י עדס, מחותני זקני מרן הגר"ב זולטי ומרן הגרי"ש אלישיב זצ"ל שכתבו 'אולם נראה דחיוב מזונות של בעל לאשתו אינו חיוב מתורת פריעת חוב, אלא החיוב הוא לתת לה מזונות כדי להתפרנס, ואם יתן לה ממון שלא תוכל לקנות מהם מזונות לא נפטר מחיוב מזונות, ולפי זה נמצא שאם האשה חייבת לבעל חוב של ממון אין הבעל יכול לנכות את החוב מדמי המזונות, משום דניכוי חוב הרי זה כנתן לה ממון, אבל לא מזונות. והביאו ראיות ליסוד זה מדברי המאירי ב"ק פ"ט ומדברי הרמ"א לעיל סימן נ"ב ודחו הקושיה ממשמעות דברי הבית יעקב ריש סימן ע"ג שמשמע שגדר חיוב מזונות הרי הוא כפריעת חוב בשילם לה לזמן מסוים, ולפי ההסבר שהסברתי חילוק זה מובן מאוד שהרי כששילם הפך את היחס למזונות כאל חוב ממון וגדרו ככל פורע חוב, מה שאין כן כשבאנו לדון ביסוד חיוב מזונות וודאי שלא שייך לקזז תמורת חוב אחר שאין ענין חיוב המזונות אלא במה שמחויב לזונה ולא כחוב ממון. עי"ש. ועיין עוד במאמרו של הגאון ר' בצלאל זולטי זצ"ל בהפרדס (אייר תשמ"ג) שהאריך בב' גדרי חיוב המזונות מחמת האישות ומחמת מעוכבת להינשא מחמתו ולפי זה דן בהסכם ממון המחייב את הבעל במזונות במעוכבת מחמתו. עי"ש.

אמנם דעת הרא"ה שבאומרת איני ניזונת ואיני עושה הרי שיש כאן שינוי ביחס לחיוב המזונות ואין לדנו בגדרי אישות רגילים. אמירת איני ניזונת ואיני עושה אינו כמחילה גרידא אלא הוא העמדת מחויבות המזונות לא כחלק מחיי האישות. באופן זה כשחזרת בה האשה אין מכוח מה לחייב הבעל במזונותיה שהרי החיוב הממוני חל מחמת תנאי הכתובה וחיובו בשעת החופה. הטעם שלא מועיל חזרת האשה תלוי בשני הדברים הללו גם שאין חיוב חדש וזה מחמת ששינתה יחס זה באומרה איני ניזונת וגם מחמת זה שאמירה זו איננה כאמירה של מחילה גרידא.

ח. לפי הבנה זו אף ניתן ליישב היטב את קושית הפני יהושע על שיטת רבינו ירוחם שמועיל חזרת האשה מדברי הגמרא בכתובות ק"ז. בטעם הדין שאין יורדין לנכסיו שאולי אמר לה צאי מעשה ידייך, לפי ההסבר במשמעות אמירת איני ניזונת וצאי מעשה ידייך, נראה לחדש שלא מועיל חזרה מאמירה זו אלא בפני הבעל, כלומר פשוט שלא שייך כשקבעו מצב מסוים בחיובי האישות לבוא ולשנות את זה בינה לבין עצמה. אין לנו כאן עסק עם סוגיית מחילה גרידא, אלא יש כאן העמדת האישות באופן של חיים כלכליים עצמאיים ומנותקים מחובת הבעל לפרנס את אשתו, שינוי במצב זה גם לשיטות הסוברות שניתן לחזור מזה, צריך להיעשות בפני הבעל²⁷ וממילא לא שייך שהאשה תחזור בה כשבעלה במדינת הים מהסכמתה לאמירת צאי מעשה ידייך²⁸.

ט. לפי ההבנה הנפלאה שישנם שני מיני חיובי מזונות יושבו היטב גם דברי הרמב"ם המיוחדים שכתב²⁹ וז"ל "במה דברים אמורים בעני שבישראל אבל אם היה עשיר הכל לפי עשרו, אפילו היה ממנו ראוי לעשות לה כמה תבשילי בשר בכל יום כופין אותו ופוסקין לה מזונות כפי ממנו, ואם היה עני ביותר ואינו יכול ליתן לה אפי' לחם שהיא צריכה לו כופין אותו להוציא ותהיה כתובתה חוב עליו עד שתמצא ידו ויתן."

דברי הרמב"ם צריכים עיון מהיכן חידש דין זה שמי שאין בידו לפרנס אשתו כלל הרי הוא מחויב להוציא וכפי שתמה שם בהגהות הרמ"ך ובכסף משנה הביא לתמוה בשם רבינו ירוחם וז"ל "כתב רבינו ירוחם שתמהו על רבינו למה כופין אותו להוציא מאחר שאין לו ממה

²⁷ ומדוקדק כך בלשונות הגמרא בכל מקום 'כולה אשה שתאמר לבעלה' כלומר שהוא אמירה ממנה איליו ולהיפך ולא בינה לבין עצמה.

ואין להקשות מדברי המהרי"ט בתשובתו המפורסמת בח"מ סוף סימן ס"ז על נשים דידן "שהנה גבירות ונכנסות בחצרות שרי מלכים וטירותם והמה כאניות סוחר להביא טרף לביתה ומכלכלים את בעליהם זה כמה שנים ומפרי ידיהם עשתו גם גברו חיל עושר ונכסים" שבא להשוות דינם כאומרת איני ניזונת אף שלא אמרה כך מעולם, משום ששם דבר זה נעשה בין הבעל והאשה וכך נקבע יחס הממון ביניהם ועוד שכלל אין מקום לתחילת חיובם כמבואר שם. ומכל מקום יש להוכיח משם שלא כהבנת האבני מילואים בדקדוק לשונות איני ניזונת ואיני עושה שהוא מחמת אי אפשרי בתקנת חכמים ומבואר במהרי"ט שלא כדבריו.

²⁸ וזה שלא כדברי האבני מילואים שם ע"ש היטב.

²⁹ בפרק י"ב מהלכות אישות הלכה י"א

לזונה דאם אין לו אין כופין כמו ב"ח שאין לו עכ"ל" וקושייתם נובעת מהבנה³⁰ שמקור דינא הכפייה על חיוב מזונות הרי הוא ככל חוב, אולם לפי מה שנתבאר הרי חיוב המזונות הבסיסי בעניי שבישראל הרי הוא חלק בלתי נפרד מחיי האישות התקינים ומי שאין בידו לקיים זאת,

כופין אותו להוציא ואינו מדיני כפיית תשלום של בעל חוב³¹ אלא מדין הרס חיי האישות וכפי שסיים שם הכסף משנה " ויש לתמוה על תמיהתם דמה ענין זה לזה דב"ח אין תקנה בדבר מה שאין כן בנדון זה שיש תקנה שיוציאנה ומאחר שאחד מתנאי הנישואין הם המזונות אם אין לו במה לזון יוציאה"

י. עלה בידינו שישנם בחיוב הבעל במזונות אשתו שני גדרים המתקיימים במצבים שונים. הגדר האחד הוא חיוב מזונות מחיובי האישות שהבעל מחויב לזונה עמו וחל בו שיעבוד מעבר לחיוביו הממוניים לדאוג לקיום חובתו וכשאינו יכול לקיים חיוב זה כופין אותו להוציאה, משום שאינו מקיים עמה חיי אישות וחובותיו המינימליות. דין שני הוא חובת המזונות כחוב ממון גרידא ודין זה מתקיים כשהאיש והאשה מתעצמים ביניהם או כשקובעים ביניהם כללים אחרים ליחסי הממון ביניהם. קביעת יחסי האישות באופן של חלוקה ברכוש הנעשית בחיי בני הזוג ומגדירה לכל אחד את חלקו בנפרד הרי היא במובן מסוים כשותפות אחר חלוקה ומחייבת קביעה של יחס זה או חזרה ממנו בקביעה בין בני הזוג ולא באמירות של כל אחד כלפי עצמו. והאמת והשלום אהבו.

³⁰ ייתכן שרבינו ירוחם לשיטתו במה שחולק על הרא"ה וסובר שאין האשה יכולה לחזור בה מאמירת איני ניזונית ואין לכל חלוקה זו של שני חיובי מזונות.

³¹ ועיין בפתחי תשובה סימן ע' ס"ק ב' ומה שחילק שם בין יכול לעבוד ואינו רוצה למי שאינו יכול. ועוד הביא שם בשם החתם סופר שדין זה הוא אפילו אם יש לאשה לאכול מעצמה, מכל מקום כיון שאין הבעל יכול לקיים חובתו כופין אותו להוציא. ויש לעיין בזה.